

ПРОДЪЛЖАВАЩО ОБУЧЕНИЕ – СЪЩНОСТ, ФОРМИ И ПРЕДПОСТАВКИ ЗА РАЗВИТИЕ

Ивайло Прокопов, Анжелина Янева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В съвременния високо технологичен и развиващ се с изключително бързи темпове свят е наложително да се предоставят възможности за обучение на всички възрастни през целия им живот, особено на групите в неравностойно положение. Ученето през целия живот обхваща формалното, неформалното и информалното учене, било то с цел човек да подобри някои свои основни умения или да придобие нови, да придобие нови квалификации или да повиши квалификацията си, за да си намери работа, за да израсне в личностен план, или за постигане други цели. Това е причина да се създадат системи за учене за възрастни, отличаващи се с гъвкавост, високо качество, преподаване на високо равнище и пълна ангажираност на всички ресорни институции.

Неформалното и информалното учене не се противопоставят на формалното, а точно обратното, те го допълват и осмислят, като в същото време могат да съществуват в симбиоза. Обучението може да бъде осъществено в конкретен контекст, осмисляйки конкретните цели, с подходящи ресурси (финансиране и квалифициран персонал) и условия. Ученето през целия живот може да се разглежда като интегрална част от целта за превръщане на европейската икономика в конкурентна и динамична икономика на знанието.

Keywords: *lifelong learning; non-formal learning; formal learning; informal training*

В края на XIX и началото на XX век в условията на индустриалното и постиндустриалното общество традиционната образователна система не била вече в състояние да дава на хората подготовка, достатъчна за целия им активен живот. Това наложило развитие на нова практика на обучение на хората след завършване на училище или университет, след постигане на психосоматична, умствена и социална зрялост и начало на трудово-професионална дейност.

Все по-масово възрастните (зрелите) хора се включвали в разнообразни програми за образование и професионално обучение. В резултат от развитие-

то на тези процеси възниква *андрагогическата концепция за образование и обучение в зряла възраст*.

Утвърдило се и разбирането, че в бъдеще обучението за възрастни ще придобива все по-голямо значение и че дори ще доминира над образователния процес в детско-юношеска възраст. Постепенно се оформила паралелна на традиционната образователна система, предназначена за възрастни, при която също е налична оценка на резултатите.

Нейното развитие през втората половина на XX век може да се определи като значително постижение. Тази система непрекъснато разширява своя обхват и вече включва: продължаващо професионално обучение, повишаване на общото образование, непрофесионална техническа подготовка (квалификация), придобиване, разширяване и усъвършенстване на чуждоезиковата подготовка, разпространение на научнопопулярни знания, както и други специални форми на образование, обучение за подпомагане на заетостта, социализацията и ресоциализацията (Bojilova, 2013; Aspin & Chapman, 2001).

Логично се достига до нова концепция – за свързването на традиционната образователна система със структурите за образование на възрастни и за тяхното развитие като система за *перманентно обучение*. По своята същност перманентното обучение не е образователна степен в общоприетия смисъл на това понятие. То представлява развиващ се в два етапа процес на *овладяване* в детско-юношеската възраст и *надграждане* в зряла (трудова) възраст на *общообразователната подготовка, професионалната квалификация и основните (ключови) умения*, които са необходими за живота на всеки човек. Перманентното обучение сега се разглежда и като *Lifelong Learning* (учене през целия живот).

Ученето през целия живот е насочено към удовлетворяване на разнообразните и контекстно специфични нужди от обучение на всички възрастови групи, включително придобиването на основни технически умения в областта на грамотността чрез формалното образование и ефективните алтернативни начини за учене. Обучението и образованието за възрастни, професионалното образование и обучение и грамотността представляват значими компоненти на процеса на учене през целия живот.

Ученето през целия живот е бъдеща холистична система на образование, интегрираща всички *формални, неформални и информални* процеси на учене, които се осъществяват от хората във всички възрасти – предучилищна, училищна, трудова и пенсионна възраст (Katanski, 2014; Aspin & Chapman, 2001).

Дефинирането на термините „формално учене“, „неформално учене“ и „информално учене“ се свързва с имената на Bjornavold и Colardyn (2000, 2004), като известни различия се срещат за дефиницията за информалното учене, които са дадени в документ на ЕК през 2001 г. и от Marsick and Watkins (2001) (Bojilova, 2013).

Формалното обучение/учене (*Formal training/learning*) според квалификационната система е обособено преднамерено, осъзнато обучение за деца и младежи, което се осъществява в различни видове училища, университети, колежи и др., завършва с полагане на изпити и с издаване на официални документи (диплома, свидетелство, удостоверение), които имат национална и/или международна валидност.

Неформалното обучение (*Non-formal training*) е предварително планиран процес на обучение за деца, възрастни и стари хора, осъществяван обикновено извън формалната образователна система, включващ нетрадиционни места за обучение (болници, домове, защитени жилища, места за лишаване от свобода и др.) с цел придобиване на знания, умения и опит, необходими на хората не само за престоя в тези заведения, но и за техния живот. Обучението може да се осъществява и от непрофесионални преподаватели, без изпити и без да се издава специален, национално и/или международно признат документ по образец (диплома, свидетелство и др.).

Информалното обучение (*Informal training*) е напълно необособено обучение (самообучение) и учене на хората в процеса на извършвани от тях дейности, без учебна програма, без обучаващи (учители и преподаватели), неочаквано, инцидентно, без изпити и издаване на официални документи.

Дефинирането на трите типа учене се свързва с условията и характеристиката на средата на учене – формална, неформална и информална (Božilova, 2013).

Процесът на учене през целия живот се осъществява в два етапа.

Първият етап обхваща *базисното обучение*. Това е *индивидуалната степен на образование*, на квалифицираност по професия и на владееене на основните умения при встъпване на пазара на труда. В случая се има предвид осъществяването от децата в предучилищна възраст, учениците и студентите обучение, с което те овладяват основни познания и умения, общообразователна и професионална подготовка, както и компетентности, които създават своеобразна основна (база) за техния бъдещ живот като възрастни. Това образование у нас се нарича (все още) задължително образование (*Compulsory education*).

Вторият етап (*продължаващото обучение*) се реализира от вече възрастния човек на основата на постигнатата с обучението в неговите детски и младежки години степен на образователна и професионална подготовка. Това продължаващо обучение по своя характер представлява надграждане, повишаване, разширяване и усъвършенстване на общообразователната и професионалната подготовка и на основните умения на възрастните за тяхната промяна (при необходимост), както и за компенсиране на пропуски в образованието и професионалното обучение. То преминава от трудовата в пенсионната възраст, където подпомага превенцията на настъпващото остаряване,

поддържа и обслужва различни (образователни, културни и др.) потребности на хората.

Следователно, когато се дефинира ученето през целия живот, следва да се има предвид преди всичко система, осигуряваща рамка за цялостен процес на обучение на хората от всички възрасти, който се осъществява по различни начини, по различно време или паралелно на различни места, т.е. *както, когато и където това е необходимо и възможно*. Системата осигурява формалното, неформалното и информалното обучение във всяка възраст на човека, подпомага неговото развитие в условията на т.нар. *учещо общество* (Katanski, 2014; Colletta, 1996).

Мотивацията, отговорността и автономията заедно с ориентирания към обучаемите подход са основни предпоставки за разработването на успешни стратегии за учене през целия живот.

Развитието на перманентното обучение в България създава условия и предпоставки за осъществяване на процесите на трансформиране на образованието в холистична система за учене през целия живот. Проведените през периода 2007 – 2008 г. изследвания доказват, че у нас са развити сравнително добре основни сектори – продължаващо професионално обучение, обучение за безработни, обучението на обучаващи и др. Анализът по този въпрос показва, че за разлика от редица европейски страни перманентното обучение в България се осъществява без достатъчно научно осигуряване.

Особено внимание заслужава най-голямата европейска образователна програма – „Учение през целия живот“. През 2007 г. тя заменя програмата *Сократ* и успешно се изпълнява през седемгодишен период до 31.12.2013 г. с впечатляващ бюджет от 6,970 милиарда евро. Това е рамкова програма и в нея са включени добре познатите секторни програми: *Коменски* (за предучилищно, основно и средно образование), *Еразъм* (за развитие на висшето образование), *Леонардо да Винчи* (за професионалното образование и обучение) и *Грюндвиг* (за образованието на възрастни).

Участието на България в Програмата се координира от Центъра за развитие на човешките ресурси – София. Този център обаче е преди всичко административно звено и няма капацитет за системни научни изследвания, разработване на проблематиката и обучение на обучаващи за системата на перманентното образование и за ученето през целия живот.⁵⁾

Антропологическа научна система

Антропологиката (учене през целия живот) (от гр. *Antropos* – човек) е нова интегративна наука, т.нар. холистично образование (учене през целия живот). Антропологиката включва в своята система четири основни направления: *предучилищна педагогика, педагогика, андрагогика и герагогика* (Katanski, 2014; Colletta, 1996).

Предучилищната педагогика е наука, която има за цел да се занимава с подготовката и възпитанието на малките деца (до 6 – 7 г.) и формирането на тяхната готовност за включване в училищно обучение.

Педагогиката е наука за образованието (обучението и възпитанието) на деца, която има за цел да изучава особеностите и закономерностите на учебно-възпитателния (образователен) процес. Тя определя и разработва принципите и изискванията за ефективно и качествено образование, обучение и възпитание в училище. Относително самостоятелен дял на тази наука е предучилищната педагогика.

Андрагогиката е наука за образованието на възрастни, която има за цел да изучава разнообразните процеси на обучение в зрялата човешка възраст. Тя определя факторите и закономерностите при развитието на тези процеси, формулира определени принципи и изисквания за тяхното практическо организиране, провеждане и управление.

Герагогиката е наука, която изследва особеностите и определя закономерностите на образованието при старите хора (т.е. хора, намиращи се в пенсионна възраст), като формулира принципите, изискванията и правилата за неговото организиране и провеждане.

Идеята на науката „антропогогика“ е да създаде необходимата теоретико-методологична основа за успешно управление и осъществяване на прехода *от образование за цял живот към образование през целия живот*.

Медицинска антропогогика

Необходимо е да се развива и клон от науката „антропогогика“, разглеждаща холистично (цялостно) образователните процеси в областта на медицината и общественото здраве, имащ по-широк предмет и спектър на цели и задачи. Това се налага от възприетата вече и в България нова парадигма за учене през целия живот, която поражда бързи промени в образователните практики и аналогични изменения в тяхната научна база.

В подкрепа на тезата за необходимостта от *медицинска антропогогика* могат да се приведат следните аргументи (Katanski, 2014).

– Медицинската антропогогика е необходима за изследване и разработване на специфични проблеми на продължаващото професионално обучение (квалификация) на вече практикуващите медицински специалисти.

– Медицинската антропогогика е нужна и за осигуряване на обучителна подготовка и квалификация на практикуващи лекари (като обучение на обучаващи). Тази подготовка им помага да осъществяват успешно ролята, функциите и задачите на обучители в практическото обучение на студентите, стажантите и специализантите, както и за оказване на възпитателно въздействие, за мотивиране и развитие на съвременна медицинска култура на бъдещите лекари.

– Медицинските специалисти следва да притежават познания, умения и компетентност за образователни въздействия върху пациенти от различни възрастови групи, като част от прилаганата терапия.

– Вече много често на практикуващите лекари се налага да водят здравни предавания, да изнасят здравни беседи (презентации) и инструктажи пред различни аудитории, за което са нужни съответните познания и умения (вкл. по технологията на презентацията).

Национална стратегия за учене през целия живот на Република България

В изпълнение на поетите от България задължения към Европейската комисия, през 2007 г. е разработена Национална стратегия за учене през целия живот. На 30.10.2008 г. Стратегията е утвърдена от българското правителство като рамка за действие до края на 2013 г. Предназначението на Стратегията е да се подпомогне управлението на прехода на образованието в България към система за учене през целия живот и да се подготвят българските институции и гражданите за активно участие в новата, основана на знанието икономика и учещо общество в рамките на Европейския съюз. В края на 2013 г. на събрание на Министерския съвет и в „Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014 – 2020 година“ е отчетено следното.

– Основната цел на Стратегията за създаване на условия на всеки гражданин да развива личностните си и професионалните знания, умения и способности и да подобрява както собственото благосъстояние, така и конкурентоспособността на националната икономика, *НЕ* е постигната.

– Специфичните цели на Стратегията:

– През 2013 г. 5% от хората над 25 г. да участват в процеса на учене през целия живот, *също НЕ* е постигната. Сега това прави едва 1,3% от населението в България, което е повече от 7 пъти по-малко, отколкото в страните от ЕС, където е 9,7%.

– Втората цел – делът на рано напусналите образователната система да намалее от 16,6% през 2007 г. на 12%, *също НЕ* е постигната. Сега този процент по статистически данни е 12,5%.

– Третата цел: завършилите средно образование до 24-ата си година да станат 85%, е постигната *още* през 2011 г. – 86,7%. Отчита се обаче *негативна тенденция* на намаляване броя на завършилите професионално образование. Следва да се отбележи, че по различни причини тази стратегия в България не постигна цялостно изпълнение на своите цели.

На 09.01.2014 г. е представена актуализирана версия на Стратегията, обхващаща следващия програмен период – до края на 2020 г. С нея се определя стратегическа рамка за държавна политика в областта на образованието

и обучението, насочена към постигане на европейска цел за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

В съдържанието на актуализираната стратегия са разгледани следните основни въпроси.

Дефиниция – ученето през целия живот е всяка дейност за учене, предприемана през целия живот за подобряване на знанията, уменията и компетентностите.

Принципи на Стратегията:

– качество – подпомагане на хората чрез учене през целия живот да постигнат по-високи резултати в своето образователно развитие, да бъдат конкурентоспособни на пазара на труда и успешни в живота;

– равноспособност и многообразие – осигуряване на равни възможности на участниците в трите вида обучение – формално, неформално и информално (самостоятелно);

– децентрализация – осигуряване на по-добър достъп на хората до образование и обучение и по-рационално разпределение, разходване на финансовите ресурси;

– измеримост – подобряване на възможностите за мониторинг, контрол и оценка на напредъка в постигането на поставените цели;

– гъвкавост – гарантиране на възможности за реагиране на участниците в прилагането на Стратегията съобразно динамиката на промените в социалните условия, изисквания и потребности.

Мисията на актуализираната стратегия е да допринесе през 2020 г. България да се превърне в държава, в която достъпът до разнообразни и качествени форми на учене през целия живот, е вече *реалност* за всички нейни граждани.

Специално внимание е обърнато на управлението на процесите в образованието в неговия преход към система на учене през целия живот. Визирани са конкретни органи и процедури, които следва да се създадат и регламентират, като започнат да функционират. Реализирането на Стратегията ще се осъществява посредством годишни планове за действие, които следва да са финансово осигурени и тяхното изпълнение да се следи и отчита преди приемане на следващите планирания¹⁾.

Обобщено могат да се формулират няколко изводи и препоръки за практиката.

Изводи

– Литературният обзор и направените проучвания доказват, че неформалното и информалното учене не се противопоставят на формалното, а точно обратното, те го допълват и осмислят.

– Предпоставките за появата и същността на трите типа учене показват, че неформалното, формалното и информалното учене могат да съществуват в симбиоза.

– Поставянето на граници между формално, неформално и информално обучение може да бъде осъществено в конкретен контекст, осмисляйки конкретните цели.

– Средата за учене през целия живот е динамична и се променя много бързо и в същото време има голямо многообразие от институции и форми.

– Подходящите ресурси (финансиране и квалифициран персонал) са предварително условие за развитие на продължаващо обучение.

Препоръки

– Ученето през целия живот да се разглежда като интегрална част от целта за превръщане на европейската икономика в конкурентна и динамична икономика на знанието.

– Да предостави достъп до информационните ресурси на обществените библиотеки в помощ на неформалното образование, тъй като ученето не е затворено само във формалното образование.

– Да се осигурят ресурси за учене през целия живот чрез финансиране и квалифициран персонал.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=880>
2. <https://en.unesco.org/world-education-forum-2015/5-key-themes/lifelong-learning>
3. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A52008SC2177>, Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Improving competences for the 21st century

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bojilova, V. (2013). Formal, non-formal and informal learning - essence, content parameters and interdependencies. *Year book of Sofia University*. Sofia: St. Kliment Ohridski. [Божилова, В. (2013). Формално, неформално и информално учене – същност, съдържателни параметри и взаимозависимости. *Годишник на СУ*.]
- Katanski, Ch. (2014). *Principles and Methodology of Learning (Main themes and terms)*. Sofia: CIELA. [Катански, Ч. (2014). *Принципи и методика на обучението (Основни тематики и термини)*. София: СИЕЛА.]
- Aspin, D. & Chapman, J. (2001). Towards a Philosophy of Lifelong Learning. In: D. Aspin, J. Chapman, M. Hatton and Y. Sawano, eds., *International Handbook of Lifelong Learning, Part 1*. London: Kluwer Academic Publishers.

Colletta, N. J. (1996). Formal, Informal and Nonformal Education. In: A. C. Tuijnman, ed., *The International Encyclopedia of Adult Education and Training*. Oxford: Pergamon Press.

CONTINUING TRAINING – NATURE, FORMS AND PREREQUISITES FOR DEVELOPMENT

Abstract. In the modern high-tech and rapidly developing world, it is imperative to provide training opportunities for all adults throughout their live – especially for disadvantaged ones. Lifelong learning covers formal, non-formal and informal learning, whether for the purpose of improving one's basic skills or acquiring new ones, acquiring new qualifications, or raising qualifications - for finding a new job, personal growth or for achieving other goals. This is the reason for creation of systems for adult learning, characterized by flexibility, high quality, high level teaching and full involvement of all relevant institutions.

Non-formal and informal learning does not oppose formal, but rather, they complement and conceive, at the same time may exist in symbiosis. The training can be done in a specific context, meaning the specific objectives, with appropriate resources (funding and qualified staff) and conditions. Lifelong learning can be an integral part of the goal for turning the European economy into a competitive and dynamic economy of knowledge.

✉ **Dr. Ivailo Prokopov**
Prof. Dr. Angelina Yaneva
Department of Sports
University of Sofia
E-mail: iprokopov@gmail.com
E-mail: anji@abv.bg